

תרבות אנשים חטאים

וְהִנֵּה קִמַּתְם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תְּרַבּוּת אַנְשֵׁים חַטָּאִים לְסָפוֹת עוֹד עַל חַרוֹן אַף־הָ אֶל־יִשְׂרָאֵל: (במדבר לב יד).¹

אבן עזרא על הפסוק – פשר המילה תרבות

תרבות - מגזרת "אשר טפחתי ורביתי" (איכה ב כד), והוא קרוב מגזרת "על כל רב ביתו" (אסתר א ח), והטעם גדול (גידול) השנים.²

שמות רבה א א פרשת שמות -

"חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר" ... ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות, סוף בא לתרבות רעה ושונאהו. שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם.³

רש"י דברי הימים א כז לב – חינוך והשכלה

ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך - מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות.⁴

שיר השירים רבה פרשה א סימן ו – מרשעים יצא רשע

זהו שכתוב: "תחת אבותיך יהיו בניך" (תהלים מה יז). אתה מוצא צדיק מוליד צדיק, רשע מוליד רשע, צדיק מוליד רשע, רשע מוליד צדיק. וכולהו יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה. צדיק מוליד צדיק, יש לו מקרא ויש לו משל. מקרא, דכתיב: "תחת אבותיך יהיו בניך", משל סרכא דאקים תאניתא.⁵ רשע מוליד רשע, יש לו מקרא ויש לו משל ויש לו מליצה: מקרא, דכתיב: "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים" (במדבר לב יד). משל: "פֶּאֶשֶׁר יֹאמֵר מִשָּׁל הִקְדַּמְנִי מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע" (שמואל א כד יג).⁶ מליצה מנין? "מה ילדת חיפושיתא? קרוצי בישי מינה".⁷

¹ דבריו הקשים של משה לבני גד ובני ראובן שבאים לבקש את נחלתם בעבר הירדן המזרחי. כבר הקדשנו שני דפים לקורותיהם ומעשיהם של **שניים וחצי השבטים שהתנחלו בעבר הירדן המזרחי** בשבת זו, וכאן נתמקד בביטוי "תרבות אנשים חטאים".

² תרבות היא מילה יחידאית במקרא ומופיעה רק כאן, ומוזר שהפרשנים הקלאסיים: רש"י, רשב"ם, רמב"ן ואחרים אינם טורחים לפרש אותה. ראו בפרט רש"י שטורח להסביר את המילה "לספות" שבפסוק, אבל לא את המילה "תרבות". אבן עזרא מסביר שתרבות היא מלשון ריבוי, התרבות, טיפוח וגידול. ראו תרגום אונקלוס על הפסוק: "והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גובריא חייביא לאוספא עוד על תקוף רוגזא דיי על ישראל". וכן הוא בתרגום כתר יונתן (ירושלמי) על הפסוק, בתרגום חוזר לעברית: "והנה קמתם אחרי אבותיכם תלמידי אנשים חטאים להוסיף שוב על חוזק רוגז של ה' על ישראל". תרבות הם התלמידים!

³ תרבות בלשון חז"ל מצויה בשני שימושים עיקריים. תרבות בני אדם, היינו חינוך, מוסר ודרך ארץ, שם הביטוי השכיח הוא דווקא שלילי: "תרבות רעה", החשש מחינוך קלוקל. ראו כדוגמא נוספת, ירושלמי כתובות פרק ד הלכה ח בדין עדיפות למזונות: "מצוה לזון את הבנות, אין צריך לומר את הבנים ... אית תניי תני הבנים עיקר, ואית תניי תני הבנות עיקר. מאן דמר הבנים עיקר - לתלמוד תורה. מאן דמר הבנות עיקר - שלא יצאו לתרבות רעה". כך גם אלישע בן אבויה שיצא לתרבות רבה (חיגה טו ע"א) ויש עוד רבים. שימוש שני הוא בהקשר עם בעלי חיים שעשויים להזיק. ראו בבא קמא פרק א משנה ד: "הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש הרי אלו מועדין. רבי אליעזר אומר: בזמן שהן בני תרבות אינן מועדין והנחש מועד לעולם". כאן, תרבות הוא חינוך טוב, אילוף בעל החיים, מה שקרוב יותר לשימוש של המילה בימנו.

⁴ רש"י ששוקק בפרשתנו, כי אולי פשוט לו מה פירוש המילה, מבאר בדברי הימים ברשימת שרי דוד, שיחיאל בן חכמוני היה ממונה על התרבות של בני המלך, על חינוכם והשכלתם, אולי גם התנהגותם בחברה. ראו גם פירושו במלכים א ו: "ואותו ילדה אחרי אבשלום - כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום". גם רשב"ם ששוקק בפרשתנו מסביר בפרשת משפטים, שמות כג יט: "לא תבשל גדי בחלב אמו ... וגנאי הוא הדבר ובליעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם הבנים. ודוגמא זו באותו ואת בנו ושילוח הקן. וללמדך דרך תרבות צוה הכתוב". במרוצת הדורות הלכה מילה יחידאית זו והתפתחה, דרך השכלה, חינוך, ידע וכו', עד למשמעותה בימינו במובן של Culture ואולי גם Civilization. ותודה לפרופ' יעקב שווקה ולגב' אסתר גולדנברג שהאירו עיני והרבו תרבותנו במילה זו ובענייני לשון אחרים. מה שמעניין בכל זה הוא שלאזנו של בן תרבות בימינו שקורא את הפסוק בתורה, נשמע כאילו משה מדבר בעברית מודרנית של היום: איזו מין תרבות יש לכם בני גד ובני ראובן! כך או כך, ברור שכעסו בא בשל חטא המרגלים שמיאנו להיכנס לארץ והדברים ברורים מהפסוקים עצמם.

⁵ החוטור (הטוב) שיצא מהתאנה. הפסוק המלא בתהלים הוא: "תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יְהִי בְּיָדְךָ תְּשִׁיתֵמוּ לְשָׂרִים בְּכָל־הָאָרֶץ", שהוא חלק מ"שיר יחידות" מפואר למלך: "רַחֵשׁ לְבִי דָבָר טוֹב אֲמַר אֲנִי מַעֲשֵׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנֵי עֵט סוֹפֵר מְהִיר: יִפְיִי־תָ מִבְּנֵי אָדָם הוֹצֵק חֵן בְּשִׁפְחוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בְּרַכְךָ אֱלֹהִים לְעוֹלָם". הברכה היא שגם בניו של המלך ימשיכו אחריו. מכאן וגם מהפסוק בפרשת המלך, פרשת שופטים: "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל", מצאו מי שמצאו אסמכתא לנפוטזים ולעדיפות "הבן הממשיך". זה נושא נכבד (וכאוב) עליו דנו במקצת בדברינו **יפקוד ה' איש על העדה** בפרשת פנחס. ראו גם דברינו **מורשה קהילת יעקב** בפרשת וזאת הברכה. השימוש בפסוק כאן הוא רק לציין את השבח של בן צדיק שממשיך את צדקותו של אביו.

⁶ דברי דוד לשאול כאשר זה האחרון רדף אותו והייתה לדוד אפשרות לפגוע בשאול ולא עשה זאת. ראו פרק כד בשמואל א.

⁷ "מה ילדת החיפושית? שרצים רעים ממנה". ואותנו מעניין המקרא! הפסוק המשמש אסמכתא לרשע המוליד רשע, לרשע שממשיך את רשעת אביו, הוא הפסוק בפרשתנו: "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים"! לא פחות. הדור המיועד סוף סוף

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא פרשת צו – כנגד מי הדברים הבאים?

... אוי להם לחומסי נפשם ומדברים על יסוד עולם עתק ויתגאו בעצמם להחליף חוקים ולהפר ברית עולם. ואבותינו היו בזמן בית המקדש אשר הוסד בימי נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי וראו היאך היתה תיקון העולה והמנחה והאשם והשלמים וכל הקרבנות. וכאשר קבלו מידי הנביאים כך כתבו במשנתם להיות לעד בישראל. ואחרי כן קמו תרבות אנשים חטאים שלא ידעו בין ימינם לשמאלם אלא חכמים המה להרע ולהטיב. לא ידעו אשר העמיקו שיחתן מלימוד הישמעאלים ממשקל רוח [תזזית] שעלה בקדקודם ולא סמכו על דברי רבותינו לאסור ולהתיר אלא מה שעלה בדעתם כתבו ומסרו להטעות ולהכשיל הרבה...⁸

תנחומא (בובר) פרשת ואתחנן סימן ו – משה, למה אזכור האבות?

א"ל הקב"ה: משה, הרי עשית ששה עונות, ולא גיליתי אחד מהם. בתחילה אמרת: "שלח נא ביד תשלח" (שמות ד ג), "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (שמות ה כג), "לא הי' שלחני" (במדבר טז כט), "ואם בריאה יברא הי' " (במדבר טז ל), "שמעו נא המורים" (במדבר כ ז), "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים" (במדבר לב יד) - ואברהם יצחק ויעקב חטאים היו, שאמרת לבניהם כך? אמר לפניו: ממך למדתי, שאמרת: "מחתות החטאים" (במדבר יז ג).¹⁰ אמר לו: אני אמרתי: "בנפשותם" (שם), ולא "באבותם".¹¹

ילקוט שמעוני בהעלותך רמז תשלט – פשר ענוותנותו של משה

"והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב ג), ולא מאבות.¹² רבי יוסי אומר: אף מאבות ולא ממלאכי השרת. כתיב: "והאיש משה ענו מאד" וכתוב: "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים", הוי: קשה היה, אלא שהיה שולט ביצרו.¹³

להיכנס לארץ, אחרי ארבעים שנות נדודים במדבר, הדור שאחרי הדור שזכה לגאולת מצרים ומעמד הר סיני, הם הדגם לרשע בן רשע! לרשע שמוליד רשע! לרשעים היוצאים מהחיפושית! אז מה נעשה? נחכה לעוד דור שיבוא? אפשר שהדרשן קצת "נסחף" ויכול היה למצוא פסוקים אחרים במקרא לדגם של רשע בן רשע, כגון רשעת אמון בן מנשה (מלכים ב כא כ, דברי הימים לג כב), רשעת ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג את גדליה (מגילה טו ע"א) ועוד. אבל דבריו מציפים את עוצמת הפסוק שבפרשתנו ואת השאלה: מה פשר הכעס הזה של משה? במה הכעיסו אותו בני גד ובני ראובן כל כך? מנין הביטוי "תרבות אנשים חטאים" שלאוזן העברית המודרנית, נשמע כאילו משה בדבר בשפה של היום. כל כך גרועים אתם!

⁸ לא ברור לנו כנגד מי כותב כאן בעל פסיקתא זוטרתא (ר' טוביה בר' אליעזר, יוון, מאה 11, ראו מבוא למדרש באתר מחלקי המים): הקראים? הנוצרים? – ראו שם בדוגמאות של מה שהותר, נאסר ושוב הותר, בהקשר עם נותרת המנחה ומצוות ייבום. וכל היודע דבר אודות מקור זה, אגא יחכימו במהרה ויבוא על שכרו משלם. הבאנו דברים אלה על מנת להראות כיצד במרוצת הדורות הפך הביטוי "תרבות אנשים חטאים" למטבע לשון שלילית כנגד אנשים חורשי רעה, מהרסי הדת וכו'. מן הסתם לא לכך פילל משה ואולי גם לא המדרשים שנראה להלן. שימוש זה רק מעצים את שאלתנו לעיל ומחייב אותנו לחזור אחורה ולבחון מקורות קדומים יותר, כיצד הם הבינו את דברי משה הקשים לבני גד ובני ראובן בפרשתנו.

⁹ זה חלק קטן ממדרש גדול ומפורט בו משה מתוכח עם הקב"ה ומתחבט לפניו שלא יגזור עליו מיתה ושייתן לו להיכנס לארץ. ראו דברינו **כי לא תעבור את הירדן הזה** בפרשת ואתחנן. בשלב מסוים אומר משה לקב"ה: "כל הכעס הזה עלי למה? ... עוון אחד נמצא בי, ואין אתה מוחל לי?" על כך עונה לו הקב"ה שכבר שש פעמים סלח לו והאריך את אפו. אחת מהם היא דבריו הקשים בפרשתנו לבני גד ובני ראובן: "קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים", דברים הפוגמים באבות. לדרשן ברור שפשט הפסוק הוא ש"אבותיכם" הם דור יציאת מצרים, וחטא המרגלים. ו"תרבות" בא מריבוי היינו מהצאצאים. אבל איזה דרשן יחמיץ הזדמנות נוספת לבוא בחשבון עם משה ויחסיו על האבות ולנסות להבין, פעם נוספת, מדוע נגזר עליו שלא ייכנס לארץ.

¹⁰ ראו הפסוק המלא והקשרו בתחילת פרק יז, פרשת קרח, לאחר מות מאתיים וחמישים מקריבי הקטורת: "וַיִּדְבֶּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: אָמַר אֶל־אֱלֹהֶיךָ בְּנֶאֱהָרְךָ לְכֹהֵן וַיִּרְם אֶת־הַמַּחֲתָת מִבֵּין הַשְּׂרָפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זָרְהֶלְאָה כִּי קָדְשׁוֹ: אֵת מַחֲתוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשָׁתָם וַיְשׂוּ אֹתָם רִקְעֵי פָחִים צְפוּי לְמַזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבָם לִפְנֵי ה' וַיִּקְדְּשׁוּ וַיְהִי לְאוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל".

¹¹ הבעיה היא לא במילים "אנשים חטאים" שאמר משה, אלא במילים: "קמתם תחת אבותיכם". ובעצם גם במילה "תרבות" המסמלת את מה ומי שיצא והתרבה מהאבות. למה אתה פוגם באבות, משה, ומגנה את צאצאיהם, טוען כלפיו הקב"ה, הלא כל יציאת מצרים היא בזכות האבות, כפי שנאמר לך משה בתחילת השליחות (שמות ב כד, ג ו, ג טו-טז ועוד)! וכבר נזפת בהשוואה עם האבות בתחילת פרשת וארא! ואתה עצמך הלאו מסתייע באבות בתפילתך במעשה העגל (שמות לב יג), (אבל לא בחטא המרגלים! כפי שיובן אולי בהמשך). ומאגדה להלכה, ראו פירוש מרדכי למסכת יומא פרק שבעת ימים רמז תשכד שלומד מאגדה זו שאסור להוציא שם רע ולספר בגנות אנשים שהלכו לעולמם: "...ונהגו רבותינו ואמרו שתקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים שהם שוכני עפר. ורבים תמהו מה ראו על ככה. ולא דבר רק הוא מהם כי באנו להגדה דר' תנחומא פרשת ואתחנן: אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע כל הכעס הזה עלי למה וכו' ". והוא מביא את המדרש שהבאנו לעיל.

¹² ענוותנותו של משה לא הגיעה לדרגתם של האבות, הגם שהתורה אומרת בפירוש: "מכל האדם אשר על פני האדמה". וכבר הארכנו לדון במדרש זה ודומיו בדברינו **ענוותנותו של משה** בפרשת בהעלותך.

¹³ המדרש מעמת את דברי משה לבני גד ובני ראובן בפרשתנו: "תרבות אנשים חטאים", עם התואר שנתנה לו התורה: "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", ומסיק מכך, ראשית, שענוותנותו של משה לא הייתה בדרגת האבות ומלאכי השרת. ושנית, שבאמת משה היה אדם קשה, רק "היה שולט ביצרו" וזו ענוותנותו. ראו דברינו **כשמשה כועס** בפרשת שמיני. אפשר להציע פתרון אחר לסתירה לכאורה בין הפסוקים, למשל, שתכונתו האישית של משה כאדם, אין לה בהכרח קשר עם תקיפותו הנדרשת כמנהיג. ראו דברי הירושלמי עבודה זרה פרק ב הלכה א על שאול שהיה כנוע לעם ומכונה לפיכך "גרופית של שקמה" (ובבלי יומא כב ע"ב: "מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול - מפני שלא היה בו שום דופי"). במשה לא היה דופי, אך בה בעת גם לא היה

צור המור במדבר פרשת מטות 14 - צלקות המרגלים וקר

אחר כך אמר: "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. ויאמרו הארץ אשר הכה ה' ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה. יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזיה". הנה שאלתם היתה רעה כנגד רצון השם ורצון משה. כי מאסו בארץ חמדה ... אבל ראו ארץ יעזר שנראה להם שעוזרת אותם ... ולא ראו קדושת ישראל וְחַבְתֶּם ... ולפי שמשה חרה לו על זה והראה להם פנים זועפות, חזרו לומר: "ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יותן את הארץ הזאת לעבדיך אל תעבירנו את הירדן הזה" ...¹⁵ ואז השיב להם משה ... היתכן שאחיהם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה! והתחיל לגלות להם הרעה שעשו בזה לשבור לבות בני ישראל מעבור את הארץ ארץ חמדה, אשר נתן להם ה' אחר תלאה רבה ... ויזכרו דברי המרגלים. וכבר נשבע השם להם שלא יראו את הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי ה' ... והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים ולמדתם דרכי אבותיכם המרגלים. ולמדתם ג"כ מקרח ועדתו שהפריש עצמו מהקהל. ונקראו החטאים האלה בנפשותם וכן אתם תרבות אנשים חטאים - שאתם רוצים להפריד עצמכם מקהל ישראל. באופן שבזה שחַתֶּם לכל העם הזה ואתם מנאצים את ה' ומואסים בארץ הקדושה.¹⁶

דברים פרק ג פסוקים יב - כ

וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יִרְשׁוּ בְּעֵת הַהוּא מֵעֲרֵעַר אֲשֶׁר־עֲלֶנְחַל אֶרְנֹן וְיַחֲזִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרְיוּ נְתַתִּי לְרְאוּבֵנִי וְלְגָדִי: וְיִתֵּר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבְּשָׁן מִמִּלְכָּת עֹג נְתַתִּי לַחֲצִי שִׁבְט הַמְּנַשֶּׁה ... וְלִמְכִיר נְתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד: ... וְאַצּוּ אֶתְכֶם בְּעֵת הַהוּא לְאֵמֹר ה' אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לְכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעֲבְרוּ לִפְנֵי אַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּלַבְנֵי־חֵיל: ... עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ ה' לְאַחֵיכֶם כָּכֶם וְיִרְשׁוּ גִסְתֵּיכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשִׁבְתֶּם אִישׁ לְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר נְתַתִּי לְכֶם.¹⁷

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: זווית ראייה נוספת לאזכור חטאי של משה ולביקורת על דברי משה הקשים "תרבות אנשים חטאים" תיתכן אם נזכור שדברים אלה נאמרו לאחר חטא מי מריבה, לאחר שכבר נגזר על משה מה שנגזר בגין שאמר: "שמעו נא

"גרופית של שקמה". אם בשל ההפרדה בין תפקיד המנהיג וההנהגות האישית, ואם כשתי תכונות שיכולות לדור בכפיפה אחת אצל אדם מיוחד כמשה. בין כך ובין כך, מדרש ילקוט שמעוני זה מצטרף לרשימה המצומצמת יחסית של מקורות שמצאנו שמתייחסים לפסוק שלנו. הוא אינו רואה בפסוק בעיה מיוחדת. משה אכן היה אדם קשה, אלא ששלב ביצרו.

¹⁴ רבי אברהם ב"ר יעקב סבע, ספרד-פורטוגל-מרוקו-טורקיה, מאה 15. נכדתו הייתה אשתו של ר' יוסף קארו. ¹⁵ שימו לב שהוא יוצר כאן דיאלוג מקדמי בין משה ובני גד ובני ראובן שאיננו במקרא. רק לאחר שלא הבינו את הרמז, דרך פניו הזועפות של משה, וחזרו ובקשו וגם הוסיפו את המילים: "אל תעבירנו את הירדן הזה", מתפרץ עליהם משה.

¹⁶ פירוש צרור המור מחזיר אותנו לקריאת פסוקי התורה כפשוטם (בתוספת הדיאלוג המקדמי שלו). בקשתם של בני גד ובני ראובן חשפה את צלקת חטא המרגלים שטרם הגלית. הכל צף ועולה ומשה חרד מאד שמא הדברים חוזרים. אם ח"ו שוב מואסים בני ישראל בנחלת האבות, בארץ שהובטחה ל"אבותיכם", מה יהיה? לשם מה נענש דור המדבר שעצמותיו נפלו במדבר? למה סבב עם ישראל במדבר ארבעים שנה? רק בשביל לראות שהדברים חוזרים על עצמם? אבל לא רק צלקת חטא המרגלים צפה ועולה, מוסיף צרור המור, גם צלקת מחלוקת קרח ועדתו, סמיכות פרשות השבוע שלח לך וקרח. זה החידוש השני שלו. כעסו של משה נובע מהשילוב המפחיד, בעיניו, של פירוד פנימי בעם ישראל עם פירוד העם מארצו ומאיסה בארץ המובטחת. בכך, מתווכח צרור המור עם מדרש תנחומא לעיל, שמפריד בין קרח והמרגלים. כפי שהוא אומר שם בפירוש: "ורבותינו ז"ל לקחו דרך אחרת". לשיטתו, בשני המקרים, המרגלים וקרח, מדובר באנשים חטאים, "בנפשותם" או "באבותם". שניהם משחיתים את העם בשילוב של פירוד עם וארץ. נראה שלשיטתו, אפשר לפרש את המילים של משה: "קמתם תחת אבותיכם" במשמעות כפולה. תחת אבותיכם – דור המדבר כפי שהוא אומר: "למדתם דרכי אבותיכם המרגלים", אבל גם קמתם (התקוממתם) תחת אבותיכם – אברהם, יצחק ויעקב, שלהם הובטחה הארץ. ויש לקרוא את הפסוק כך: אתם תרבות אנשים חטאים – תרבות המחלוקת, שקמו כנגד ההבטחה לאבות האומה. בכך, שם פירוש צרור המור תשובה טובה בפי משה לביקורת הקב"ה עליו במדרש תנחומא לעיל.

¹⁷ רבים וטובים הצביעו על השוני הגדול, בין ספר במדבר וספר דברים, בסיפור פנייתם של בני גד ובני ראובן (וחצי שבט המנשה) ותגובתו של משה. כאן, בספר דברים, הנושא מרוכך בהרבה עד שאפשר אפילו להבין שהייתה זו יוזמה של משה לתת להם את עבר הירדן המזרחי. נראה שאכן התרככו הדברים וכאשר משה חוזר על הדברים בספר "אלה הדברים", משנה תורה, לא רק המוסיקה והתווים השתנו, גם המילים עצמם. "קשה לכעוס ונוח לרצות – חסיד" (מסכת אבות פרק ה משנה י). שש פעמים לכעוס, במהלך תקופה כה ארוכה ורצופת אירועים, חלקם גם כעס וטרוניא כלפי שמיא כשהוא מגן על עם ישראל, אינם הרבה. העיקר שבסוף נוח לרצות (ראו שוב ראו דברינו [בשמשה כועס](#)). כחלק מריצוי זה גם זכה משה שמקום קבורתו יהיה "באמצע" חלקם של בני גד ובני ראובן. ראו ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא קו: "ר' יהודה אומר: [אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאמרו](#). הרי הוא אומר: עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דברים לב מט) - זה נחלת בני ראובן, שנאמר: ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלה ואת קריתים ואת נבו (במדבר לב לז). ולא נקבר אלא בתוך נחלתו של גד שנאמר: ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו' וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון (דברים לג כא). אלא מלמד שהיה משה נתון על ידו של הקב"ה ארבעת מילין מחלקו של ראובן לחלקו של גד. ומלאכי השרת מקלסים אותו ואומרים: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים לג כא)". צדקה = פיוס.

המורים". "תרבות אנשים חטאים" הוא המשך ישיר ל"שמעו נא המורים". לכאורה, אין טעם להוסיף ולדון בחטאו של משה לאחר שכבר נגזרה הגזרה. מוטב להניח את הדברים כמות שהם ולהעביר את שרביט ההנהגה לדור הצעיר. ראו דברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס. אבל כאשר משה ממשיך וקובל ומתחבט להיכנס לארץ ולהתחמק מסופו של כל בשר ודם, אין מנוס, עפ"י המדרש, מאשר לחזור ולמנות את חטאיו ובכללם גם זה האחרון. עוד יש לזכור, שהגם שאולי טעה משה בהפגנת כעס זו ובדבריו הקשים, צדק גם צדק בראייה קדימה ובחשבון ההיסטורי. בני גד ובני ראובן ש"חבבו את ממונם וישבו להם חוץ מארץ ישראל...גלו תחילה מכל השבטים" (במדבר רבה כב ז) ונפרדו מלב האומה הישראלית, ראו דברינו [שבטי עבר הירדן המזרחי – 1](#) ודברינו [שבטי עבר הירדן המזרחי – 2](#). הכעס אולי היה לא מוצדק, אבל ההתנגדות עצמה הייתה כנראה נכונה.

מים אחרונים 2: מהעבר השני נראה לסנגר על כעסו של משה ולחזק את דברי צרור המור לעיל. אם נבחן היטב את פסוקי התורה למן סוף פרשת חוקת: כיבושי עבר הירדן המזרחי, הזנות בשיטים, מניין הפקודים בפרשת פנחס ופרשת בנות צלפחד, נמצא שבני ישראל כבר החלו להתיישב בעבר הירדן המזרחי, תוך כדי חיכוך עם עמי האזור, בעיקר מואב. ראו הפסוק: "ויקח ישראל את כל הערים האלה וישב ישראל בכל ערי האמרי בןשבוך ובכל בנתיה" (במדבר כא כה). מי התיישב שם בשלב הראשון? מסתבר שלא רק שניים וחצי השבטים. אח"כ בא מניין הפקודים במטרה לחלק את הארץ כולה בגורל, ארץ ישראל המערבית והמזרחית כאחד. אז כיצד יכולים בני גד ובני ראובן בכלל להעלות על דעתם שהם יירשו את עבר הירדן המזרחי לעצמם? למה לא הציעו מיד בתחילה "ואנחנו נחלק חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנו אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישיב הארץ: לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו"? למה רק אחרי שמשה כועס עליהם? נראה שלמשה הייתה סיבה מאד טובה לכעוס על פנייה אנוכית זו!